

JEMEN: ”MED LÅG PROFIL”

Texten ingår som ett av kapitlen i boken ”Humanitarian Negotiations Revealed” som utgavs av förlaget CRASH-MSF 2011.

År 2004 utbröt ett uppror i Saadaprovinsen i norra Jemen, under ledning av den före detta parlamentsledamoten Hussein Al Houthi. Hans anhängare protesterade mot regeringens politiska samarbete med USA och krävde ett återinförande av zaydism, den shiamuslimska gren vars imamer styrde Jemen fram till 1962. Under Saadakriget, mellan juni 2004 och februari 2010, varvades intensiva strider med relativt lugna perioder.

Läkare Utan Gränser företog ett första undersökande uppdrag i Jemen, efter att ett avtal om eldupphör undertecknats en månad tidigare under uppsikt av regeringen i Qatar. Efter fyra omgångar av stridigheter hade regeringen inte lyckats undertrycka Houthi och hans anhängare. Houthirörelsen, i sin tur, hade inte vunnit några landområden. Läkare Utan Gränser hade som mål att förbättra tillgången till sekundär sjukvård i Saadaregionen, där det fanns få sjukhus och där risken för nya oroligheter (och dess konsekvenser i form av krigsskador, fördrivning av befolkningen etc.) var stor. Organisationen påbörjade sitt arbete på Haydansjukhuset i september 2007, på Razehsjukhuset i december samma år och på Al Talh-sjukhuset i april 2008. När Läkare Utan Gränser påbörjade sitt arbete i landet var sjukhusen belägna i regeringsstyrda områden men efterhand blev de alltmer kontrollerade av Houthirörelsen: Haydan under 2008 och Rازه och Al Talh under 2009.

Mellan 2004 och 2007 fick konflikten i Jemen ytterst lite uppmärksamhet i media. Bristen på bilder och rapporter från kriget hade sin grund i regeringens totala kontroll över informationsspridningen. Detta tog sig uttryck i förföljelser av journalister och genom rättsliga påföljder mot regimens motståndare. Förföljelserna förvärrades under 2001, i och med Jemens engagemang i kriget mot terrorismen, vilket förstärkte samarbetet med USA. Regeringen kontrollerade även kommunikationen mellan Al Houthis anhängare. Journalister som arbetade nära regeringen skapade en tankesmedja och en webbsida i syfte att försvåra rebellernas arbete. Det var närmast omöjligt för rebellerna att nå ut annat än i form av pamfletter som delades ut till befolkningen och sporadiska kontakter med det fåtal journalister som vågade rapportera från området.

När Läkare Utan Gränser startade sitt projekt i september 2007, hade dock situationen förbättrats sedan ett par månader tillbaka. Qatars diplomatiska ansträngningar medförde ökad uppmärksamhet i media, främst från den Qatarbaserade satellitkanalen Al Jazeera. Rebellerna började sprida DVD-filmer med bilder från kriget, tal från rörelsens ledare och skildringar av militära framgångar. Man spred även information via e-post vilket gjorde att man, trots att tidigare webbsidor från Houthianhängare tagits bort, hade möjlighet att nå ut.

Läkare Utan Gränser var den enda internationella hjälporganisationen, förutom

Internationella Rödakorskommittén (som agerade genom Jemens Röda Halvmånen), att nå fram till konfliktområdena. Som en av få utländska organisationer att bevittna konflikten och dess katastrofala konsekvenser för befolkningen ställdes Läkare Utan Gränser inför ett dilemma: Skulle man medverka i avslöjandet av det våld som förekom under detta okända krig, med risk att äventyra organisationens arbete? Mellan 2007 och 2009 gjorde förändrade förhållanden att Läkare Utan Gränser måste agera med försiktighet. För att kunna agera behövde man regeringens stöd. Regeringen krävde att all internationell personal, medicin och varor från Läkare Utan Gränser skulle godkännas av planeringsdepartementet, polisen och Saadas guvernör. År 2009 valde Läkare Utan Gränser att enbart tillkännage sina aktiviteter i Jemen lokalt. Med andra ord fokuserade man på att vinna acceptans från parterna i konflikten.

Bekväm tystnad?

Mellan augusti 2009 och februari 2010 intogs staden Al Talh av Houthianhängare och det sjukhus där Läkare Utan Gränser arbetade hamnade i frontlinjen. Medan strider gjorde att fronten flyttades fram och tillbaka mellan Al Talh och Saadas centrum, träffades sjukhuset av kulor och granater vid flera tillfällen under augusti och september.

Den 8 september 2009 vårdade Läkare Utan Gränsers team sju barn och en kvinna som skadats av luftattacker i stadens centrala delar. Endast två överlevde. Den 14 september bombade regeringsplan marknaden i Al Talh och trettioen skadade och nio döda fördes till sjukhuset. Houthianhängare rusade omedelbart in för att ta bilder av de sårade, varpå Läkare Utan Gränsers personal övertygade dem att lämna sjukhuset då deras närvaro gjorde platsen till ett militärt mål. Läkare Utan Gränsers projektkoordinator blev den dagen vid ett flertal tillfällen kontaktad av regionens regeringsambassadör, som försäkrade att man inte utfört bombattacken och som uttryckte sin oro över huruvida Läkare Utan Gränser skulle genomföra ett offentligt uttalande om händelsen. Nästa dag utfärdade de centrala myndigheterna ett pressmeddelande där man förnekade allt ansvar för bombattackerna. Två dagar senare släppte ett regeringsplan ner pamfletter till befolkningen där man angav två valbara alternativ: Att kämpa mot rebellerna eller att lämna staden.

Under de kommande dagarna intensifierades striderna kring Saada. Läkare Utan Gränsers team oroade sig för att man inte skulle kunna fortsätta arbetet på sjukhuset i och med den rådande säkerhetssituationen. Evakueringsrutterna mot huvudstaden och Saudiarabien blev allt farligare och möjligheterna att evakuera den internationella personalen verkade alltmer avlägsen. Den nationella personalen, som reste mellan Saada och Al Talh flera gånger i veckan, stoppades och trakasserades av armén och hindrades från att förflytta sig fritt. I hopp om en försäkran om skydd kontaktade organisationen en högt uppsatt militär tjänsteman. Denne gav rådet att lämna Jemen. Den 22 september avbröt Läkare Utan Gränser all kirurgisk verksamhet och ordnade med transport av patienter till Saadasjukhuset, cirka femton kilometer därifrån. Ett par dagar senare evakuerades den utländska personalen från Al Talh och den nationella personalen lämnade sjukhuset.

Organisationen gjorde inget offentligt uttalande om de luftattacker man bevittnat, och misslyckades därmed att följa det åtagande som Läkare Utan Gränser som helhet kommit överens om år 2006: "Vi har lärt oss att vidta försiktighet i vårt agerande (...) utan att förhindra för Läkare Utan Gränser att påtala allvarliga och förbisedda brott så som bombning av civila, attacker mot sjukhus och avledning av humanitär hjälp. Läkare Utan Gränser har som ansvar att reagera och ta ställning i dessa situationer." Hur rättfärdigade Läkare Utan Gränser att man valde att hålla tyst om allvarliga brott som ytterst få vittnen förmedlade till omvärlden?

Verksamhetschefer från Läkare Utan Gränser gjorde bedömningen att ett fördömande av luftattackerna skulle leda till att enbart regeringen fick bära skulden för konflikten. Detta kunde äventyra Läkare Utan Gränserns aktiviteter i Jemen. Hade ett uttalande om konflikten civila förluster fått de stridande parterna att visa återhållsamhet i användandet av våld?

Parallellt avvisades Läkare Utan Gränser från Darfur år 2009 och organisationens verksamhet i Niger upphörde på initiativ av regeringen. Vidare fick ett offentligt uttalande (vid samma tidpunkt som luftattackerna i Al Talh) om förhållandena för fördrivna människor i konflikten i Sri Lanka till följd att man upp Läkare Utan Gränser Läkare Utan Gränser och vissa chefer menade att det bästa alternativet är att förbli tysta och fokusera på att ge vård. Under en intervju i Al Jazeera flera månader tidigare, i kölvattnet av avvisningen från Darfur, gjorde en verksamhetschef vid Läkare Utan Gränser följande uttalande: "Man måste kunna skilja mellan mänskliga rättigheter och internationella fredsaktivister och hjälporganisationer."

Läkare Utan Gränser önskade inte riskera hela sin verksamhet i Jemen genom att påtala ett brott som inte berörde organisationen direkt. Man ville heller inte gå ut med ett offentligt krav om att de stridande parterna skulle skona sjukhuset för att garantera sin personals säkerhet och möjlighet att röra sig fritt. När striderna tilltog valde man att förflytta personalen och patienterna och evakuera byggnaden, utan att säga ett ord. Den 5 oktober formulerade Läkare Utan Gränser dock ett uttalande till inhemska pressbyråer och nyhetstidningar. Detta efter att de få vårdgivare som stannat och tagit emot patienter efter att Läkare Utan Gränser gett sig av, lämnat sjukhuset. Med hopp om att en dag återuppta sin verksamhet i Al Talh, och med rädsla för att sjukhuset skulle plundras och bombas, påtalade organisationen behovet av att behålla "respekten för (Saadastyrda) sjukvårdsinrättningar och dessas syften" - i det här fallet med åsyftning på själva byggnaden och utrustningen.

Tomma ord

Varje år sammanställde och publicerade Läkare Utan Gränser en topp-tio-lista över humanitära kriser, ett pr-projekt som syftade till att göra organisationen mer synlig i media. December 2009 var inget undantag och Jemen var då ett av länderna på listan.

Läkare Utan Gränser konstaterade att "våldet eskalerade kraftigt i augusti, då den jemenitiska armén började utföra luftattacker och överfall på Al Houthi-rebeller". Man rapporterade vidare att "tiotusentals (civila) flydde till grannprovinserna Hajja, Amran och Al Jawf, där tillgången till sjukvård i princip var obefintlig".

Al Jazeera och många andra arabiska mediekanaler plockade upp informationen. Den Qatarbaserade satellitkanalen sände även ett specialinslag om Läkare Utan Gränser uttalande i Jemen i december 2009, där kanalens experter diskuterade de negativa effekter detta kunde få för President Salahs trovärdighet.

Regeringens svar kom omedelbart. Mitt under pågående krig drog man in alla organisationens befogenheter och möjligheter till fortsatt verksamhet i Jemen - förflyttning av människor och fordon, all import, nya projekt och förnyelse av Läkare Utan Gränser ramavtal. Under ett möte presenterade regeringsrepresentanter de huvudsakliga klagomålen till chefen för uppdraget: Läkare Utan Gränser hade inte agerat neutralt i konflikten genom att man enbart fördömt militärt våld och inte Houthianhängarnas våldshandlingar. Organisationens utvärdering av sjukvården i regeringsområdena ansågs även vara ogrundad då man inte hade arbetat i områdena i tillräcklig omfattning. En av Läkare Utan Gränser kontakter inom regeringen sammanfattade det som att "det var den här typen av politiska rapporter som gjorde att ni avvisades från Darfur".

Att lista Jemen som ett topp-tio-land för humanitära kriser uppnådde inget klart politiskt eller operativt mål - annat än att "vinna medieuppmärksamhet för en försummad kris". Bristen på intentioner och mål resulterade i en alltför vag beskrivning av konflikten och dess konsekvenser, i vilken regeringen hade kunnat finna sympati för rebellerna. Den knapphändiga rapporten framställde regeringen som huvudbrottsling och ansvarig för det eskalerande våldet och för att förhindra humanitär hjälp. Man menade vidare att regeringen slog ned ett uppror som "pekade på social, ekonomisk, politisk och religiös marginalisering".

Myndigheterna var tydliga med förhandlingsvillkoren. För att regeringen skulle häva sanktionerna måste Läkare Utan Gränser förneka att den jemenitiska regeringen försvårat tillgången till vård och att det rådde brist på hälso- och sjukvårdsinrättningar i regeringsstyrda områden. Läkare Utan Gränser måste även framhålla att mediernas användande av topp-tio-rapporten var att betrakta som subjektiv. Läkare Utan Gränser accepterade villkoren. I december 2009 skickade verksamhetschefer från Läkare Utan Gränser ett brev till regeringen där man medgav att rapporten kan ha uppfattats som partisk, och att frågan om civilas tillgång till hälso- och sjukvård inte var tillräckligt undersökt och dokumenterad. Den nationella nyhetsbyrån utfärdade två pressmeddelanden med rubriker som talar för sig själva: "Läkare Utan Gränser ursäktar felaktig rapport om Saada" och "Läkare Utan Gränser: Ursäkt till Jemen för felaktig rapport om hälsoförhållandena hos internflyktingar." Dessa meddelanden sändes till ett antal jemenitiska mobilkunder och fångades upp av ett tjugotal nationella medieorganisationer och ett par internationella nyhetsbyråer. Regeringen hävde omedelbart alla sanktioner mot Läkare Utan Gränser.

När Al Talh utsattes för attacker såg Läkare Utan Gränser ett offentligt uttalande som ett hot mot organisationens verksamhet, snarare än som ett sätt att få regeringen att garantera säkerhet för civila och hjälparbetare. Det hade varit svårt för regeringen att utmana direkta vittnesmål från en medicinsk organisation som vårdar civila offer för luftattacker och som själv påverkas av säkerhetsbristen. Men den här historien - som visar hur viktig den mediala bilden av den jemenitiska regeringen var för regeringen själv - visar också hur sårbart Läkare Utan Gränser kan vara när organisationen gör uttalanden utan tydliga politiska eller operativa mål. Organisationen hade ingenting att sätta emot vid uppgörelsen med myndigheterna. Man bidrog till regeringens propaganda genom att förneka de problem som fanns gällande tillgången till vård - problem som både regeringen och rebellerna bar ansvaret för.

Originaltexten skriven av Michel-Olivier-Lacharité, översatt till svenska av Ingrid Skarp.